

ANNA CHCIAŁOWSKA

POGRZEB PŁODU, NOWORODKA, DZIECKA I OSOBY DOROSŁEJ W PRAWIE KANONICZNYM

The funeral of the fetus, infant, child and adult in canon law

Wstęp

Fundamentem posiadania praw w Kościele jest przynależność do jego wspólnoty, którą nabywa się przez przyjęcie chrztu świętego. Warunkiem koniecznym do posiadania pełni tych uprawnień jest pozostawanie w jego wspólnocie i wolność od kanonicznych sankcji karnych. Każdy, kto spełnia powyższe warunki i nie został pozbawiony pogrzebu kościelnego, zgodnie z normami przewidzianymi w *Kodeksie Prawa Kanonicznego* z 1983 r. (dalej: KPK 1983), ma do niego prawo. Zasada ta wynika z natury Kościoła będącego sakramentem zbawienia oraz uniwersalnego charakteru wezwania wszystkich do życia wiecznego w łączności z Bogiem.

1. Pogrzeby płodów, noworodków i dzieci

Kanon 1183 § 2 KPK 1983 stwierdza: „Ordynariusz miejsca może zezwolić na pogrzeb kościelny dzieci, których rodzice mieli zamiar je ochrzcić, a jednak zmarły przed chrztem”¹. W pierwszej kolejności należy wyjaśnić pojęcie dziecka oraz rodziców.

Przez dzieci należy rozumieć przede wszystkim dzieci, które pozostają pod władzą rodzicielską. Natomiast przez pogrzeb dziecka rozumie się pogrzeb takiej osoby zmarłej, która nie ukończyła jeszcze siódmego roku życia i co do której można domniemać, że nie posiada używania rozumu, o czym mowa w kan. 97 § 1 KPK 1983. Ponadto

¹ KPK/1983, kan. 1183 § 2.

pojęcie dzieci odnosi się również do osób, które nie ukończyły czternastego roku życia, bowiem zgodnie z kan. 111 § 2 KPK 1983, każdy z mających być ochrzczonym, który ukończył czternasty rok życia, ma prawo dobrowolnie wybrać chrzest w Kościele łacińskim, bądź w Kościele innego samodzielnego obrządku. Oznacza to, że prawo do pogrzebu kościelnego przysługuje dziecku, które nie zostało ochrzczone, tylko do ukończenia czternastego roku życia, chyba że do chwili śmierci nie miało używania rozumu².

Przez rodziców rozumie się nie tylko rodziców naturalnych dziecka, ale także rodziców prawnych, kiedy mówimy o dziecku, które zostało przysposobione. Do tego pojęcia zaliczamy także ich prawnych zastępców np. dziadków, rodzeństwo czy kuratora. Kan. 1183 § 2 KPK 1983 nie precyzuje, czy chodzi wyłącznie o rodziców katolickich czy o jakichkolwiek rodziców, nawet niewierzących, którzy mieliby pragnienie chrztu dziecka. Jednak należy stwierdzić, że podstawą chrztu dziecka jest wiara jego rodziców, dlatego też należy przyjąć, że chodzi o rodziców chrześcijańskich. Natomiast w przypadku małżeństwa mieszanego, należy przyjąć, że skoro ciężar wychowania i ochrzczenia dziecka, spoczywa na rodzicu, który przynależy do Kościoła katolickiego (kan. 1125 nr 1 KPK 1983), to wola ochrzczenia dziecka przez rodzica katolickiego jest w zupełności wystarczająca do przyznania zmarłemu nieochrzczoneму dziecku pogrzebu katolickiego³.

Prawo kanoniczne rozróżnia pogrzeb dziecka, które zostało ochrzczone i takiego, które ochrzczone nie zostało. Te same normy odnoszą się zarówno do dziecka urodzonego naturalnie, jak i do dziecka przedwcześnie urodzonego, bądź płodów poronionych. We wszystkich tych przypadkach prawo kanoniczne zezwala na zastosowanie jednej z trzech form pogrzebu kościelnego, które były

² KPK/1983, kan. 97 § 1; 111 § 2.

³ Por. P. Morciniec, *Pogrzeb nienarodzonego – między bólem straty a zobowiązaniem*, w: *Od bólu po stracie do nadziei życia – pogrzeb dziecka poronionego*, red. J. Dziedzic, P. Guzdek, Kraków 2013, s. 101–102.

omawiane powyżej, jednak z małymi różnicami. Modyfikacje te dotyczą innych tekstów, czytań mszalnych i psalmów⁴.

1.1. Płód i noworodek

Kościelne prawo pogrzebowe nie czyni różnicy pomiędzy poronieniami samoistnymi a poronieniami spowodowanymi, czyli aborcją. W związku z tym, jeśli poronienie następuje na skutek zażycia jakichś środków poronnych, bądź też zewnętrznej interwencji np. ginekologa, to sposób odprawiania pogrzebu kościelnego jest taki sam, jak w przypadku poronienia samoistnego. Natomiast zgodnie z kan. 1398 KPK 1983 w karę ekskomuniki wiążącej mocą samego prawa wpadają tylko ci, którzy dopuszczają się aborcji⁵.

Kościół katolicki jednoznacznie opowiada się za godnością, szacunkiem i samym prawem do życia każdej osoby ludzkiej od momentu poczęcia do naturalnej śmierci. W Polsce obecny system prawny umożliwia rodzicom pochowanie ciała dziecka poczętego, ale nienarodzonego, bez względu na jego wagę, czas trwania ciąży, czy rozmiar dziecka⁶. Jan Paweł II w encyklice *Evangelium vitae* (1995 r.) opowiada się w obronie każdego życia, nie wyłączając życia poczętego: „Dlatego mocą Chrystusowej władzy udzielonej Piotrowi i jego Następcom, w komunii z biskupami Kościoła Katolickiego, «potwierdzam, że bezpośrednie i umyślne zabójstwo niewinnej istoty ludzkiej jest zawsze aktem głęboko niemoralnym». Doktryna ta, oparta na owym niepisanym prawie, które każdy człowiek dzięki światłu rozumu znajduje we własnym sercu (por. Rz 2, 14–15), jest potwierdzona w Piśmie Świętym, przekazana przez Tradycję Kościoła oraz nauczana przez Magisterium zwyczajne i powszechne”⁷.

⁴ Por. A. Sobczak, *Poradnik cmentarny. Kościelne i cywilne normy prawne o cmentarzach i chowaniu zmarłych, wraz z orzecznictwem*, Gniezno 2003, s. 98–101.

⁵ Por. tamże.

⁶ Por. M. Stokłosa, *W odpowiedzi na pytanie duszpasterzy. Czy można urządzić pogrzeb dziecka nienarodzonego?*, „Homo Dei” 2009, nr 1, s. 119–120.

⁷ Jan Paweł II, *Evangelium vitae*, AAS 1995, nr 87. Tekst polski: www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/encykliki/evangelium_1.html (dostęp: 11.04.2015 r.).

Jednym z przejawów szacunku do każdego człowieka, nawet tego najmniejszego, jest sposób traktowania przez prawo kościelne dzieci, które zostały poronione i noworodków, które zmarły zaraz po narodzinach. KPK 1983 w kan. 871 stwierdza, że jeśli to możliwe, to należy chrzcić płody poronione, które wykazują jakiegokolwiek oznaki życia⁸.

Istotnie ważna jest teza, która dotyczy sprawowania pogrzebu płodów mających się narodzić oraz noworodków, mimo że KPK 1983 nie mówi wprost o pogrzebie nienarodzonych dzieci. Na życzenie rodziców zmarłe płody oraz noworodki, niezależnie od wieku i wagi, mają prawo być grzebane według kościelnych rytów na katolickich cmentarzach za uprzednią zgodą ordynariusza miejsca, pod warunkiem że rodzice mieli zamiar je ochrzcić. Samo pragnienie ochrzczenia dziecka martwo urodzonego, bądź poronionego czy też noworodka bierze pod uwagę kan. 1183 § 2 KPK 1983. Wynika to z tego, że prawo do pogrzebu ma każdy człowiek, co zobowiązuje nie tylko do godnego obchodzenia się z dorosłym człowiekiem, czy dzieckiem, ale również z martwym ciałem *nasciturusa* i martwego niemowlęcia. W związku z tym, że Konferencja Episkopatu Polski wyraziła pozwolenie na katolicki pogrzeb dzieci, które zmarły przed chrztem, jeżeli rodzice pragnęli je ochrzcić, dlatego w sytuacji, kiedy mamy do czynienia ze śmiercią dziecka nieochrzczonego, to w Polsce nie ma konieczności udawania się z prośbą do ordynariusza miejsca o pozwolenie na taki pogrzeb⁹.

Pogrzeb płodu i noworodka powinien być odprawiany przez kapłana w szatach koloru białego, a nie czarnego czy też fioletowego, ponieważ to pogrzeb dziecka. Fiolet jest kolorem, który oznacza przebłaganie za grzechy, pokutę, natomiast kolor biały jest oznaką

⁸ Por. P. Morciniec, *Pogrzeb nienarodzonego – między bólem straty a zobowiązaniem*, art. cyt., s. 101–102.

⁹ Por. J. Krajczyński, *Ochrona prawna rodziny w stanie „przerwanego macierzyństwa” w prawie polskim i prawie kanoniczym*, w: *Ars boni et aequi: księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu z okazji osiemdziesiątej rocznicy urodzin*, red. J. Wroceński, H. Pietrzak, Warszawa, s. 305.

świętości, czystości oraz zwycięstwa. Kolor biały jest również symbolem aniołów.

Wśród bardzo ważnych zadań duszpasterskich wyróżnia się potrzebę informowania rodziców o prawach i możliwościach, jakie posiadają w odniesieniu do nieżyjących płodów i noworodków martwo urodzonych. Przede wszystkim należy podkreślić, że każdy rodzic, który znajduje się w takiej sytuacji, ma prawo do zobaczenia, przytulenia, opłakania, a także do pożegnania dziecka, jak również prawo do nadania imienia dziecku i do otrzymania świadectwa urodzenia i zgonu oraz pogrzeb zwłok w ramach pogrzebu kościelnego.

Instrukcja *Donum vitae* o szacunku dla rodzącego się życia i o godności jego przekazywania, wydana 22 lutego 1987 r. przez Kongregację Nauki Wiary, nie przesądza jaki to ma być pochówek, czy też jak on ma wyglądać. Zwyczajowo stosowano (albo stosuje się) obrzęd zwany *pokropkiem*, który jest niezgodny z obecnie obowiązującym prawem kanonicznym. To, że *pokropek* jest sporadycznie stosowany w dzisiejszej tradycji, wynika z braku świadomości na temat możliwości przeprowadzenia godnego pogrzebu kościelnego dla przedwcześnie zmarłych i nieochrzczonych płodów i niemowląt. Zwyczaj ten obowiązywał przed Soborem Watykańskim II, kiedy to Kościół nie przewidywał dla dzieci pełnej formy liturgii pogrzebowej. Polegał on jedynie na skropieniu wodą święconą (stąd nazwa obrządku) trumny z ciałem zmarłego *nasciturusa*, bądź niemowlęcia w zakrystii, bez Mszy świętej oraz na odprowadzaniu trumny z ciałem dziecka na cmentarz. Na szczególną uwagę zasługuje założenie Kościoła katolickiego, że od momentu poczęcia mamy do czynienia z człowiekiem.

Obecnie prawo kościelne przewiduje możliwość odprawienia pogrzebu małemu dziecku. Zarówno temu, które zostało ochrzczone, jak i takiemu, którego rodzice nie zdążyli ochrzcić, gdyż zmarło zbyt szybko. Dla takich pogrzebów przeznaczone są specjalne teksty, inne niż podczas pogrzebów ludzi dorosłych¹⁰.

¹⁰ Por. tamże, s. 305–307.

1.2. Dzieci

Zgodnie z kan. 97 § 1 KPK 1983, dzieckiem jest osoba, która nie wyszła z okresu infancji, czyli nie ukończyła siódmego roku życia i co do której domniemywa się, że nie posiada używania rozumu. Prawodawstwo kanoniczne wyraża zgodę na zastosowanie jednej z trzech form pogrzebu kościelnego, z tą różnicą, że w przypadku pogrzebu dzieci, mają miejsce inne teksty, czytania i psalmy. W sytuacji pogrzebów kościelnych dzieci wyróżniamy pogrzeb dziecka ochrzczonego i pogrzeb dziecka nieochrzczonego¹¹.

1.2.1. Dzieci ochrzczone

Prawo kanoniczne przewiduje, że pogrzeb dziecka ochrzczonego, które zmarło przed siódmym rokiem życia, czyli przed dojściem do używania rozumu, powinien być sprawowany jak pogrzeb dorosłych, według jednej z form, które zostały opisane powyżej, z tą różnicą, że na tę okoliczność są przewidziane odrębne czytania mszalne, psalmy, odrębne oracje w intencji zmarłego dziecka oraz modlitwy za osoby, które są pogrążone w żałobie. Oprócz tego występuje inny niż w przypadku pogrzebu dorosłych wstęp do ostatniego pożegnania, a także specjalna modlitwa poświęcenia grobu¹².

W związku z tym, że śmierć dziecka dla rodziców jest czymś szczególnie bolesnym, Kościół zapewnia ich, we wszystkich modlitwach obrzędu pogrzebowego, że ich dziecko, które zostało wezwane do Boga, zostało zbawione.

Nowy *Mszał Rzymski* posiada specjalny formularz pogrzebowej mszy świętej dziecka ochrzczonego, który oprócz żałobnego charakteru, ma również wydźwięk dziękczynny¹³.

¹¹ Por. Michałek R., *Nowe obrzędy pogrzebu i związane z nimi problemy prawno-liturgiczne*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1974, nr 27, s. 24.

¹² Por. tamże.

¹³ Por. P. Morciniec, *Pogrzeb nienarodzonego – między bólem straty a zobowiązaniem*, art. cyt., s. 108.

1.2.2. Pogrzeby dzieci nieochrzczonych

KPK 1983 wyraża zgodę na pogrzeb dziecka nieochrzczonego, pod warunkiem że rodzice takiego dziecka mieli wolę ochrzczenia zmarłego dziecka¹⁴. Zapis ów stanowi pewnego rodzaju rozszerzenie norm prawnych Kościoła katolickiego odnośnie do chrztu katechumenów, czyli osób przygotowujących się do przyjęcia sakramentu chrztu, a które z jakiegoś powodu nie zdążyły go przyjąć¹⁵. Wola rodziców po stracie dziecka nieochrzczonego, szczególnie jeśli sami są ochrzczeni, zastępuje w tym przypadku wolę ich dziecka. Jak już wcześniej wspomniano KPK 1983 w kan. 1183 § 2 podaje, że ordynariusz miejsca może wyrazić zgodę na pogrzeb kościelny dzieci, których rodzice mieli zamiar je ochrzcić, a jednak zmarły przed chrztem¹⁶.

Na uwagę zasługuje fakt, iż Konferencja Episkopatu Polski wyraziła zgodę na pogrzeb katolicki dzieci, które zmarły przed przyjęciem chrztu, pod warunkiem że rodzice pragnęli je ochrzcić. Dlatego też w takiej sytuacji w Polsce nie ma konieczności udawania się do ordynariusza miejsca z prośbą na taki pogrzeb¹⁷. *Obrzędy pogrzebu* biorą pod uwagę pogrzeb dziecka, które nie zostało ochrzczone i przewidują na tę okoliczność specjalny formularz mszalny. W przypadku takiego pogrzebu kościelnego przewidziane są stosownie dobrane trzy czytania i jeden psalm responsoryjny, trzy różne modlitwy oraz zachęta do ostatniego pożegnania¹⁸.

2. Pogrzeby osób dorosłych

Prawodawstwo kanoniczne określa, że pogrzeb kościelny jest prawem każdego wiernego. W przypadku pogrzebu osób dorosłych

¹⁴ Por. M. Stokłosa, *Prawo do katolickiego pogrzebu w niektórych wyjątkowych okolicznościach*, „Prawo Kanoniczne” 2010, nr 3–4, s. 99.

¹⁵ Por. J. Gręźlikowski, *Ochrona nienarodzonych w świetle doktryny i prawa kościelnego*, „Homo Dei” 1996, nr 66, s. 69–85.

¹⁶ Por. tamże, s. 100–103; P. Morciniec, *Pogrzeb nienarodzonego – między bólem straty a zobowiązaniem*, art. cyt., s. 108.

¹⁷ Por. tamże.

¹⁸ Por. R. Michałek, *Nowe obrzędy pogrzebu i związane z nimi problemy prawno-liturgiczne*, art. cyt., s. 24.

należy uwzględnić podział na podmioty, które zostały ochrzczone i te, które miały pragnienie przyjęcia chrztu, lecz nie zdążyły go przyjąć. Pogrzeb kościelny należy odprawiać z zachowaniem przepisów liturgicznych, w myśl których szafarz celebrujący wyprasza duchową pomoc zmarłemu, okazuje zmarłemu szacunek oraz równocześnie niesie nadzieję żywym¹⁹.

2.1. Ochrzczeni

Podmiotem prawa do pogrzebu kościelnego są wszyscy ci, którzy zostali ochrzczeni i trwają w pełnej wspólnocie z Kościołem. Do tych osób zaliczamy wiernych Chrystusowi, czyli katolików, a także ochrzczonech, którzy należą do jakiegoś Kościoła lub wspólnoty niekatolickiej. Dodać należy, że katechumeni są zrównani z wiernymi ochrzczoneymi w przypadku prawa do pogrzebu kościelnego²⁰.

2.1.1. Osoby ochrzczone w Kościele łacińskim

Kanon 1176 § 1 KPK 1983 nakazuje udzielić pogrzebu kościelnego wier-
nym zmarłym, zgodnie z przepisami prawa. Z tak sformułowanego
obowiązku udzielenia pogrzebu kościelnego wynika, że wyłącznie
wierni Chrystusowi są podmiotem prawa do pogrzebu kościelnego.
Pojęcie wiernego Chrystusowego zostało określone w kan. 204 § 1 i §
2 KPK 1983, a także w kan. 205 tegoż *Kodeksu*.

Interpretując kan. 204, a także kan. 205 KPK 1983, można stwier-
dzić, że prawodawcy kościelnemu w kan. 1176 § 1 KPK 1983 chodzi
wyłącznie o katolików, dlatego że o całkowitej wierności w stosunku
do Chrystusa można mówić wtedy, kiedy ochrzczoney jest złączony
z Mistycznym Ciałem Chrystusa, jakim jest widzialny Kościół, po-
przez widzialne więzy wspólnoty katolickiej, do których zaliczane są:
wiera, sakramenty oraz jedność z hierarchą kościelną. Tego rodzaju
więzy wspólnoty realizowane są tylko w Kościele katolickim.

¹⁹ Por. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. II, Opole 1958, s. 387–390.

²⁰ Por. tamże.

Podsumowując, należy stwierdzić, że podmiotami prawa do pogrzebu kościelnego są wierni Chrystusowi, wszyscy ci, którzy zostali ochrzczeni i trwają w pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim²¹.

2.1.2. Ochrzczeni należący do Kościołów lub wspólnot niekatolickich

Obowiązujący KPK dopuszcza możliwość odprawienia pogrzebu kościelnego tym ochrzczone, którzy są członkami Kościołów i wspólnot niekatolickich. Kan. 1183 § 3 KPK 1983 wyjaśnia, że: „Ochrzczonym przynależnym do jakiegoś Kościoła lub wspólnoty kościelnej niekatolickiej można pozwolić na pogrzeb kościelny według roztropnego uznania ordynariusza miejsca, jeśli nie ma ich własnego szafarza; chyba że się ustali, iż mieli przeciwną wolę”²².

Istotne jest to, że należący do niekatolickiego Kościoła lub wspólnoty kościelnej niekatolickiej uprawnieni są, podobnie jak katolicy, do pogrzebu kościelnego z racji przyjętego Chrztu świętego. Jednak powyższe uprawnienie prawodawca kościelny ograniczył do decyzji ordynariusza miejsca i sytuacji, gdy nie ma dostępu do ich własnego szafarza oraz jeśli nie będzie to sprzeczne z ich wolą i ogólnymi przepisami prawa kanonicznego²³.

Warto nadmienić, że takim osobom zmarłym prawo nie zabrania, aby w ich intencji została odprawiona Msza święta, a w dekrecie Kongregacji Doktryny Wiary *Accidit in diversis* z 11 czerwca 1976 r. zostały omówione przepisy liturgiczne w tym względzie²⁴. Dla Mszy świętej

²¹ Por. AA.VV., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. II/1, cz. 1: *Lud Boży*, Poznań 2005, s. 15–19.

²² KPK/83, kan. 1183 § 3.

²³ Por. Papiaska Rada ds. Jedności Chrześcijan, *Nowe Dyrektorium Ekumeniczne*, „Communio” 1994, nr 2, s. 56: „Zgodnie z roztropną decyzją ordynariusza miejsca, katolicki obrzęd pogrzebu może być zastosowany w odniesieniu do członków Kościoła niekatolickiego lub niekatolickiej Wspólnoty eklezjalnej, pod warunkiem jednak, że nie będzie to sprzeczne z ich wolą, że ich własny szafarz nie może być obecny i że nie sprzeciwiają się temu ogólne przepisy prawa”.

²⁴ Por. Kongregacja Nauki Wiary, *Accidit in diversis*. Dekret o celebracji Mszy św. w Kościele katolickim za innych zmarłych chrześcijan, w: *W trosce o pełnię*

odprawianej publicznie za zmarłych niekatolików, zgodnie z powyższym dekretem, muszą być spełnione dwa podstawowe warunki:

- o Mszę świętą z udziałem wiernych proszą członkowie rodziny zmarłego, przyjaciele, bądź podwładni, przy czym powinni kierować się autentycznym motywem religijnym;
- może być celebrowana wówczas, gdy ordynariusz miejsca stwierdzi brak powodów do zgorzenia wiernych²⁵.

Kongregacja Nauki Wiary stwierdziła, że istnieje większa możliwość zgorzenia wiernych w przypadku publicznej Mszy świętej za zmarłych niekatolików z Kościołów i Wspólnot protestanckich, niż w przypadku wiernych Kościołów Wschodnich. Z Kościołami *sui iuris* istnieje nie pełna, lecz ściślejsza komunია wiary, dlatego też warunki do odprawienia publicznej celebracji będą częściej spełnione właśnie w przypadku wiernych Katolickich Kościołów Wschodnich.

W związku z tym, że KPK 1983 w kan. 1183 § 3 stwierdza tylko możliwość odprawienia pogrzebu katolickiego niekatolikom, należy przyjąć, że w tym względzie obowiązują przepisy dekretu *Accidit in diversis*²⁶.

2.2. Katechumeni

Kanon 1183 KPK 1983 w przypadku osób nieochrzczonych wyróżnia katechumenów oraz dzieci nieochrzczone. W niniejszym podrozdziale zajmiemy się katechumenami, ponieważ pogrzeby dzieci zostały już omówione powyżej.

Katechumeni w zakresie pogrzebu kościelnego są zrównani z wiernymi, o czym mówi kan. 1183 § 1 KPK 1983. Dlatego też, podobnie jak wierni Kościoła łacińskiego, powinni otrzymać pogrzeb katolicki. Kościół wyjaśnia, że wyraźne pragnienie przyjęcia sakramentu chrztu, które winno być połączone z żalem za grzechy i miłością,

wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994, Tarnów 1995, s. 107–108.

²⁵ Por. tamże, s. 107.

²⁶ Por. tamże, s. 108; J. Tofiluk, *Kościół prawosławny*, w: *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu*, red. W. Hryniewicz, S. Gajek, S. J. Koza, Lublin 1996, s. 104–114.

gwarantuje zbawienie wszystkim tym, którzy umierają przed przyjęciem tegoż sakramentu. W związku z tym prawdziwa intencja przyjęcia chrztu, wyrażona w jakikolwiek sposób, jest podstawą do udzielenia pogrzebu kościelnego osobie zmarłej przed przyjęciem sakramentu chrztu²⁷.

3. Pozbawienie pogrzebu kościelnego

Podstawę pozbawienia pogrzebu kościelnego stanowią słowa Jezusa Chrystusa dotyczące nieskutecznego braterskiego upomnienia wiernego, który trwa w ciężkim grzechu jawnym i w stosunku do którego zostało skierowane wezwanie Kościoła do nawrócenia. Słowa Chrystusa w Ewangelii według św. Mateusza w takich sytuacjach są jednoznaczne: „A jeśli nawet Kościoła nie usłucha, niech ci będzie jak poganin i celnik. Zaprawdę powiadam wam: Wszystko co zwiążecie na ziemi, będzie związane w niebie, a co rozwiążecie na ziemi, będzie rozwiązane w niebie” (Mt 18, 17–18). Z powyższych słów wynika, że organy władzy kościelnej zostały uprawnione przez Jezusa Chrystusa do podejmowania decyzji, które rozstrzygają o przynależności do wspólnoty kościelnej i korzystaniu w niej z uprawnień przysługujących właściwym wiernym²⁸.

3.1. Przyczyny pozbawienia pogrzebu kościelnego

Pozbawienie pogrzebu kościelnego to nie odmowa pochowania ciała ludzkiego w grobie, które przysługuje każdemu człowiekowi z mocy samego prawa naturalnego i pod żadnym pozorem nie podlega pozbawieniu, lecz odmowa odprawienia obrzędów liturgicznych, które towarzyszą wiernemu zmarłemu zgodnie z przepisami ksiąg

²⁷ Por. AA.VV., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. III/2, cz. 2: *Uświęcające zadanie Kościoła*, Poznań 2010, s. 397.

²⁸ Por. Lipiński A., *Pogrzeb u Hebrajczyków*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, opr. S. Gall, J. Gautier, R. Jałbrzykowski, A. Lipiński, J. Niedzielski, M. Nowakowski, H. Przedziecki, Cz. Sokołowski, A. Szlagowski, Z. Chełmicki, Warszawa 1913, s. 264.

liturgicznych²⁹. Należy stwierdzić, że pogrzeb kościelny jest aktem kultu Bożego i jako taki, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, przysługuje wszystkim tym, którzy należą do wspólnoty Kościoła. Takiego uprawnienia w sensie ścisłym nie posiadają zatem ci, którzy nie przyjęli sakramentu chrztu świętego oraz nie należą do wspólnoty Kościoła, gdyż nie są oni podmiotami praw i obowiązków w Kościele. W niniejszym podrozdziale zostaną omówieni wierni, którzy zostali ochrzczeni, ale z powodu popełnionych przestępstw bądź grzechów zasłużyli na tego rodzaju pozbawienie³⁰.

Pogrzeb kościelny, jako zespół pewnych ceremonii religijnych, jest czynnością sakralną, której Kościół ma prawo odmówić wiernym, szczególnie gdy dają ku temu powód³¹. Przy rozważaniu kwestii, które dotyczą pozbawienia prawa wiernego do pogrzebu kościelnego, należy uwzględnić dwie istotne sytuacje:

- pozbawienie pogrzebu kościelnego za życia wiernego;
- pozbawienie prawa do pogrzebu kościelnego wiernego zmarłego, czyli po jego śmierci³².

Zgodnie z kan. 1184 § 1 KPK 1983 wydaje się, że odmowa pogrzebu kościelnego po śmierci ochrzczonego dokonana jest dlatego, że stanowi niebezpieczeństwo publicznego zgorszenia wiernych. Do

²⁹ Por. Komisja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski, *Obrzęd błogosławienia cmentarza*, w: *Obrzędy Błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 1994, t. 2, nr 1115, s. 142: „Uczniowie Chrystusa zaś nie różnią się od innych ludzi ani miejscem zamieszkania, ani językiem, ani instytucjami życia publicznego i pragną żyć we wspólnocie z nimi. Modlą się przeto do Ojca niebieskiego za wszystkich ludzi, za tych, którzy odeszli z tego świata w pokoju z Chrystusem, oraz za wszystkich zmarłych, których wiarę znał Bóg. Dlatego chrześcijanie grzebią na cmentarzach i otaczają szacunkiem nie tylko ciała swoich braci w wierze, lecz także tych, z którymi są związani tą samą ludzką naturą. Chrystusa bowiem na krzyżu wszystkich ludzi odkupił i za wszystkich przelał swoją krew”.

³⁰ Por. F. Puchalski, *O cmentarzach*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1926, nr 7–8, s. 256–257.

³¹ Por. F. Lepma, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Część ogólna*, t. IV, księga VI: *Sankcje w Kościele*, Lublin 1987, s. 178.

³² Por. tamże, s. 160.

niebezpieczeństwa publicznego zgorszenia wiernych mogłoby dojść także w przypadku udzielenia pogrzebu kościelnego temu, kto został pozbawiony prawa do pogrzebu kościelnego za życia, a przed śmiercią nie dał żadnych oznak pokuty³³. Niebezpieczeństwo to mogłoby także mieć miejsce w sytuacji, kiedy zostałby udzielony pogrzeb kościelny zmarłemu, który zszedł z tego świata pozostając w jawnym i zewnętrznym grzechu ciężkim, a nie został ukarany karą pozbawienia prawa do pogrzebu kościelnego i jednocześnie nie dał żadnych oznak pokuty przed swoją śmiercią. Należy zaznaczyć, że w powyżej przedstawionych sytuacjach pozbawienie pogrzebu kościelnego stanowi akt administracyjny o charakterze prewencyjno-wychowawczym. Pozbawiając bowiem zmarłego pogrzebu kościelnego, Kościół napiętnuje jego grzeszne życie³⁴.

3.2. Wierni pozbawieni prawa do pogrzebu kościelnego

Kanon 1184 § 1 KPK 1983 wymienia osoby, które powinny być pozbawione pogrzebu kościelnego, pod warunkiem że przed śmiercią nie dały żadnych oznak pokuty. Zalicza się do nich:

- notorycznych apostatów, schizmatyków i heretyków;
- osoby, które wybrały spalenie swojego ciała ze względów przeciwnych wierze chrześcijańskiej;
- innych jawnych grzeszników, którym odprawienie pogrzebu kościelnego mogłoby wywołać publiczne zgorszenie wiernych³⁵.

Wyżej wymienione kategorie osób zostaną omówione w dalszej części niniejszego artykułu.

³³ Por. J. Gręźlikowski, *Prawo do odmowy pogrzebu kościelnego*, „Homo Dei” 2007, nr 77, s. 76–87.

³⁴ Por. F. Lepma, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, dz. cyt., s. 156.

³⁵ Por. F. Lepma, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, dz. cyt., s. 222; KPK/1983, kan. 1184 § 1.

3.2.1. Notoryczni apostaci, heretycy i schizmatycy

Do apostatów, heretyków czy schizmatyków zaliczamy wiernych, którzy popełniają czyny zabronione określone w KPK 1983 w kan. 751, zgodnie z którym: „Herezją nazywa się uporczywe, po przyjęciu chrztu, zaprzeczanie jakiejś prawdzie, w którą należy wierzyć wiarą boską i katolicką, albo uporczywe powątpiewanie o niej; apostazją – całkowite porzucenie wiary chrześcijańskiej; schizmą – odmowę uznania zwierzchnictwa Biskupa Rzymskiego lub utrzymywania wspólnoty z członkami Kościoła, uznającymi to zwierzchnictwo”³⁶.

3.2.1.1. Apostazja

Aby zaistniało przestępstwo apostazji, muszą być spełnione jednocześnie dwa warunki, czyli:

- popełnienie czynu zabronionego pod sankcją karną;
- umyślna wina sprawcy.

Czyn apostazji polega na oświadczeniu woli, wskazującym na porzucenie wiary chrześcijańskiej, które może zostać wyrażone pismem, słowem bądź innym jednoznacznym dezaprobuującym gestem. Taki czyn wyczerpuje znamiona przestępstwa apostazji, będące karalnym czynem zabronionym, pod warunkiem że tego rodzaju oświadczenie lub ujawnienie zostało przez kogoś spostrzeżone. Należy zaznaczyć, że apostata porzuca wszystkie prawdy wiary chrześcijańskiej oraz ważnie przyjęty sakrament chrztu świętego³⁷.

Drugim elementem składającym się na przestępstwo apostazji jest wina umyślna po stronie sprawcy czynu zabronionego apostazją. Dopuszczający się tego czynu musi świadomie i dobrowolnie wyrzec się wszystkich prawd wiary, mimo należytego pouczenia o stosowaniu się do nich³⁸.

Istotnym czynnikiem przestępstwa apostazji jest to, że katolik, który dokonuje tego rodzaju czynu zabronionego, faktycznie

³⁶ KPK/1983, kan. 751.

³⁷ Por. F. Lepma, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku*, dz. cyt., s. 223–227.

³⁸ Por. tamże.

separuje się od wspólnoty Kościoła katolickiego, wiary, sakramentów, zwierzchnictwa kościelnego i równocześnie dokonuje tego w sposób świadomy i zgodnie z własną wolą. Apostata godzi swoim zachowaniem w podstawowe dobro Kościoła, jakim są prawdy wiary katolickiej umożliwiające osiągnięcie zbawienia, podważa wartość objawienia Bożego, które jest zawarte w Piśmie Świętym oraz wystawia na próbę wiarę innych chrześcijan, z którymi pozostaje w relacjach społecznych³⁹.

W myśl kan. 1184 § 1 nr 1 KPK 1983 apostata powinien być pozbawiony pogrzebu kościelnego wówczas, gdy dokonane przez niego przestępstwo jest notoryczne. Apostata, którego czyn zabroniony nie został ogłoszony, czyli pozostał tajny, nie może być pozbawiony prawa do pogrzebu kościelnego – nawet wtedy, kiedy nie dałby przed swoją śmiercią żadnych oznak pokuty. Należy dodać, że nawet jeśli czyn zabroniony będzie publiczny, a nie będzie pewności i zachodzi tylko prawdopodobieństwo umyślnej winy apostaty, to nie będzie także podstawy do pozbawienia takiej osoby prawa do pogrzebu kościelnego. Natomiast w sytuacji, gdy do kapłana, który jest decydem odpowiedzialnym za odprawienie pogrzebu kościelnego, dochodzi informacja, że przestępstwo apostazji w konkretnym przypadku jest notoryczne, a pewne jest także to, że apostata nie dał żadnych oznak pokuty przed swoją śmiercią, to należy tę sytuację uznać jako podstawę do podjęcia decyzji o pozbawieniu pogrzebu kościelnego⁴⁰.

3.2.1.2. Herezja

Zgodnie z kan. 751 KPK 1983 czyn herezji polega na powątpiewaniu lub zaprzeczaniu jakiejś prawdzie wiary, w którą należy wierzyć wiarą boską i katolicką⁴¹. Odrzucenie tej prawdy, bądź powątpiewanie o niej, musi być uporczywe. Dlatego też nie jest heretykiem ten, kto błądzi na skutek niewiedzy, lub uporczywie wyznaje doktrynę uznaną

³⁹ Por. tamże.

⁴⁰ Por. T. Pawluk, *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Doczesne dobro Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, t. IV, Olsztyn 1990, s. 124.

⁴¹ Por. KPK/83, kan. 751.

przez Kościół jako fałszywą. Przepięstwo herezji ma miejsce wtedy, gdy czynowi zabronionemu odpowiada wewnętrzny zamiar trwania w uporze oraz w świadomym błędie⁴².

Zgodnie z kan. 1184 § 1, 1 KPK 1983 herezyk winien być pozbawiony prawa do pogrzebu kościelnego wówczas, gdy zaistniała notoryczność dokonanego przez herezyka przestęstwa. Herezyk, którego czyn zabroniony pozostał tajny, nie może być pozbawiony pogrzebu kościelnego. Podobnie jak w przypadku przestęstwa apostazji, gdy nie będzie pewności, co do winy umyślnej sprawcy herezji, to nie ma podstaw do pozbawienia takiej osoby prawa do pogrzebu kościelnego. Jeżeli natomiast przestęstwo herezji wypełnia wszystkie przesłanki, które wynikają z przepisów KPK 1983, kapłan podejmuje decyzję o pozbawieniu pogrzebu kościelnego⁴³.

3.2.1.3. Schizma

Aby zaistniało przestęstwo schizmy, konieczne jest to, aby publicznie czynowi odmowy uznania zwierzchnictwa Biskupa Rzymu lub utrzymywania wspólnoty z całym Kościołem katolickim odpowiadał świadomy, dobrowolny oraz zdeterminowany wewnętrznie zamiar zerwania więzów jedności z Kościołem przez katolika, pomimo otrzymanego pouczenia i upomnienia⁴⁴.

Zgodnie z przepisami prawa kanonicznego schizmatyk powinien być pozbawiony pogrzebu kościelnego, gdy jego przestęstwo charakteryzowało się notorycznością. Schizmatyk, którego czyn zabroniony pozostał wewnętrzny, czyli tajny, nie może być pozbawiony pogrzebu kościelnego, nawet wówczas, gdy nie dał przed śmiercią żadnych oznak pokuty. Podobnie jak w przypadku przestęstwa apostazji i herezji, jeśli nie ma pewności, co do winy umyślnej sprawcy, to nie ma podstaw do pozbawienia takiej osoby pogrzebu kościelnego. Natomiast jeśli przestęstwo schizmy wypełnia wszystkie przesłanki,

⁴² Por. T. Pawluk, *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, dz. cyt., s. 124.

⁴³ Por. tamże.

⁴⁴ Por. tamże.

które wynikają z przepisów prawa kanonicznego, szafarz decydujący powinien pozbawić schizmatyka pogrzebu kościelnego⁴⁵.

3.2.2. Kremacja ze względów przeciwnych wierze chrześcijańskiej

KPK 1983 w kan. 1176 § 3 stwierdza, że Kościół usilnie zaleca zachowanie pobożnego zwyczaju grzebania ciał wiernych zmarłych. Nie zabrania również kremacji, pod warunkiem, że nie została wybrana z pobudek przeciwnych nauce chrześcijańskiej⁴⁶.

Prawodawca w kan. 1184 § 1, 2° KPK 1983 nakazuje wprost, aby pozbawić pogrzebu kościelnego tych, którzy wybrali spalenie swojego ciała z motywów, które są przeciwne wierze chrześcijańskiej⁴⁷.

Konferencja Episkopatu Polski w liście pasterskim o szacunku dla ciała zmarłego i obrzędach pogrzebu w przypadku kremacji z 2011 r. zaleciła, aby obrzędy pogrzebowe z Mszą świętą i z ostatnim pożegnaniem włącznie, w których uczestniczy rodzina, wspólnota parafialna, przyjaciele i znajomi, celebrować przed kremacją ciała ludzkiego. Natomiast dopiero po spopieleniu zwłok sprawować obrzęd związany ze złożeniem urny w grobie⁴⁸.

Prawo kanoniczne uznaje, że kremacja sama w sobie nie godzi w chrześcijańską doktrynę oraz wiarę i że jej wybór niesie z sobą niebezpieczeństwo tylko wtedy, gdy jest dokonany z przyczyn, które są przeciwne wierze chrześcijańskiej. Należy zaznaczyć, że jeśli nawet znane są motywy przeciwne wierze chrześcijańskiej, stwierdzające wybór kremacji, to nie można zmarłemu odmówić pogrzebu kościelnego, pod warunkiem że przed swoją śmiercią dał jakiegokolwiek oznaki pokuty, a niekoniecznie zrezygnował z samej kremacji. Oczywiście jest

⁴⁵ Por. tamże.

⁴⁶ Por. KPK/1983, kan. 1176 § 3.

⁴⁷ Por. KPK/1983, kan. 1184 § 1, 2°.

⁴⁸ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *List pasterski o szacunku dla ciała zmarłego i obrzędach pogrzebu (w przypadku kremacji)*, www.episkopat.pl/dokumenty/listy_pasterskie/4404.1,List_pasterski_Episkopatu_Polski_o_szacunku_dla_ciala_zmarlego_i_obrzędach_pogrzebu_w_przypadku_kremacji.html (dostęp: 16.05.2015 r.).

to, że oznaki pokuty w tym przypadku muszą dotyczyć grzechu osoby zmarłej, a nie samej kremacji ciała, która jest moralnie obojętna⁴⁹.

3.2.3. Inni jawni grzesznicy a publiczne zgorszenie wiernych

Ostatnią, wymienioną w kan. 1184 § 1, 3° KPK 1983, grupę zmarłych stanowią pozostali jawni grzesznicy, którzy nie dali żadnych oznak pokuty przed swoją śmiercią. Istotne jest to, że nie każdy grzech jawny jest grzechem publicznym. Z grzechem jawnym mamy do czynienia wtedy, gdy zostaje on spostrzeżony przez inne osoby, spoza kręgu sprawcy i jego najbliższych współników. Kan. 1184 § 1, 3° KPK 1983 daje do zrozumienia, że grzech jawny, który stanowi podstawę pozbawienia prawa do pogrzebu kościelnego, musi wywołać publiczne zgorszenie wiernych. Czyli taki grzech, który jest znany publicznie; innymi słowy szeroko rozgłoszony⁵⁰.

Z użycie w kan. 1184 § 1, 3° KPK 1983 sformułowania „inni jawni grzesznicy” wynika, że podstawą do pozbawienia prawa do pogrzebu kościelnego może być tylko i wyłącznie jawny i jednocześnie publiczny grzech ciężki⁵¹.

Poza katalogiem przestępstw, które są wymienione w KPK 1983, wymienia się także ciężkie grzechy zewnętrzne, jak: samobójstwo dokonane z rozmysłem, lichwa, publiczne bluźnierstwo, kradzież i rozbój bez wynagrodzenia za doznaną krzywdę, podpalenie, rozmyślne zaniechanie spowiedzi i Komunii św. wielkanocnej, śmiertelna bójka, bigamia, ułatwienie cudzego nierządu, przynależność do masonerii bądź stowarzyszenia, które spiskuje przeciwko Kościołowi⁵².

Pozbawienie zmarłego prawa do pogrzebu kościelnego w przypadku jego jawnych i publicznych grzechów wzbudza wspólnie

⁴⁹ Por. T. Pawluk, *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, dz. cyt., s. 70.

⁵⁰ Por. tamże, s. 71.

⁵¹ Por. S. Wójcik, *Duszpasterstwo wobec problemu grzechu*, w: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Ewangelizacja i nawrócenie. Program duszpasterski na rok 1995/96*, Katowice 1995, s. 395–411.

⁵² Por. E. Szczot, *Prawo wiernego do Eucharystii*, Lublin 2000, s. 137.

wiele kontrowersji i wątpliwości, nie tylko wśród świeckich, ale także między duchownymi, którzy są zobowiązani do podjęcia decyzji o udzieleniu bądź pozbawieniu pogrzebu kościelnego. W poniższym podrozdziale zostaną omówione poszczególne przypadki jawnych i publicznych grzeszników.

3.2.3.1. Ekskomunikowany bądź obłożony interdyktem po wyroku

W przypadku czynu zagrożonego ekskomuniką lub interdyktem należy brać pod uwagę zaistnienie grzechu ciężkiego i jego rozgłoszenie, czyli jego publiczny charakter, z powodu którego w wypadku udzielenia pogrzebu kościelnego zachodziłoby prawdopodobieństwo, że mogłoby dojść do publicznego zgorzenia wiernych. Z kan. 1184 § 1 KPK 1983 wynika, że nie wolno pozbawić pogrzebu kościelnego żadnego publicznego grzesznika, w tym również ekskomunikowanego lub obłożonego interdyktem, jeżeli jego czyn zabroniony pozostaje tajny, albo przed swoją śmiercią dał jakiegokolwiek oznaki pokuty – nawet wtedy, gdy znajdował się w karze ekskomunikacji bądź interdyktu, wymierzonych lub deklarowanych wyrokiem lub dekretem administracyjno-karnym⁵³.

3.2.3.2. Wierny, który zmarł w związku niesakramentalnym

Związkami nieprawidłowymi w prawie kanonicznym są wszystkie związki pozamałżeńskie. Są to związki katolików, którzy:

- pomimo trwania ich małżeństwa sakramentalnego, uzyskali rozwód cywilny i zawarli nowe małżeństwo cywilne⁵⁴;
- żyją w związkach bez woli zawarcia formalnego związku małżeńskiego (konkubinat)⁵⁵;
- żyją w związkach homoseksualnych⁵⁶;

⁵³ Por. tamże, s. 171.

⁵⁴ Por. tamże, s. 156–159.

⁵⁵ Por. E. Szczot, *Skutki kanoniczne pozostawania katolika w związku niesakramentalnym*, w: *Kościelne prawo procesowe. Materiały i studia*, red. A. Dzięga, M. Wróbel, t. 3, Lublin 2003, s. 110–111.

⁵⁶ Por. Kongregacja Nauki Wiary, *Persona humana*. Deklaracja dotycząca niektórych problemów etyki seksualnej, AAS 1976, nr 68, s. 77–96.

- pozostają w związkach poligamicznych, kazirodczych, bądź zajmują się prostytucją;
- pozostają tylko w związkach cywilnych bez zawarcia formy religijnej⁵⁷.

Należy zaznaczyć, że wymienione związki niesakramentalne w świetle tradycji kościelnej i nauki prawa kanonicznego, jeśli mają charakter publiczny i jawny, zawsze zasługują na potępienie, a osoby, które w nich trwają, zasługują na pozbawienie pogrzebu kościelnego⁵⁸.

Istotne jest to, że do kategorii grzeszników publicznych nie zalicza się katolików, którzy żyją w separacji lub są po rozwodzie, ale nie zawarli nowego związku małżeńskiego. Tym bardziej, gdy nie ponoszą winy rozpadu ich małżeństwa. Biorąc pod uwagę fakt, że osoby takie zdają sobie sprawę z nierozzerwalności małżeństwa i w związku z tym żyją samotnie, wypełniając jednocześnie obowiązki chrześcijańskie i rodzinne, nie można im czynić żadnych trudności związanych z odprawieniem pogrzebu kościelnego⁵⁹.

3.2.3.3. *Samobójstwo i eutanazja*

W przypadku osób, które same pozbawiły się życia, należy dokładnie ustalić, czy fakt dokonania samobójstwa jest pewny, zamierzony i świadomy; innymi słowy rozmysłny, sam w sobie zupełny i moralnie poczytalny⁶⁰. Czyny samobójcze często są dokonywane w stanie wzburzenia emocjonalnego, bądź choroby umysłowej⁶¹. Jeśli zatem miały one miejsce, kapłan nie może odmówić pogrzebu kościelnego. Ponadto, gdy fakt samobójstwa został utrzymany w tajemnicy

⁵⁷ Por. E. Szczot, *Skutki kanoniczne pozostawiania katolika w związku niesakramentalnym*, art. cyt., s. 112–117.

⁵⁸ Por. tamże, s. 123–125.

⁵⁹ Por. E. Szczot, *Prawo wiernego do Eucharystii*, dz. cyt., s. 166.

⁶⁰ Por. T. Szwagrzyk, *Samobójstwo i pogrzeb kościelny*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1961, nr 14, s. 235–237; H. Insadowski, *Kościelne prawo pogrzebowe*, „Ateneum Kapłańskie” 1929, nr 23, s. 168.

⁶¹ Por. W. Jaskulski, *O pogrzebie samobójców na podstawie nowych badań naukowych*, „Przegląd Kościelny” 1892, nr 14, s. 696–704.

(pozostał tajny), wówczas, wobec braku możliwości publicznego zgorzsenia wiernych, należy odprawić pogrzeb kościelny⁶².

Rozważając problem samobójstwa, koniecznym wydaje się poruszenie problematyki eutanazji, która w Polsce formalnie nie jest legalna, ale jej stosowanie trwało i trwa nieprzerwanie. Przez eutanazję rozumiemy działanie, bądź zaniechanie działania, zmierzające do skrócenia życia pacjenta. Kościół nigdy nie akceptował i nie zaakceptuje eutanazji bezpośredniej, ponieważ życie ludzkie jest święte, bezwarunkowo nietykalne i nikt nie ma prawa go odbierać⁶³. Jan Paweł II w encyklice *Evangelium vitae* z 25 marca 1995 r. pisze: „Przez eutanazję w ścisłym i właściwym sensie należy rozumieć czyn lub zaniedbanie, które ze swej natury lub intencji działającego powoduje śmierć w celu usunięcia cierpienia”⁶⁴. Również *Katechizm Kościoła Katolickiego* w nr. 2280 stwierdza: „(...) Jesteśmy tylko zarządcami, a nie właścicielami życia, które Bóg nam powierzył. Nie rozporządzamy nim”.

Wyraźny zakaz eutanazji i samobójstwa znalazł swoje miejsce w deklaracji o eutanazji *Iura et bona*, opublikowanej w 1980 r. przez Kongregację Nauki Wiary. Według tego dokumentu nikt nie ma prawa pozbawić życia innego niewinnego człowieka, ani dokonać aktu eutanatycznego wobec siebie oraz wobec innej osoby, za którą bierze odpowiedzialność⁶⁵.

Należy zaznaczyć, że sam fakt popełnienia samobójstwa nie pozbawia wiernego prawa do pogrzebu kościelnego, jeśli przed targnięciem się na swoje życie okazywał przywiązanie do wiary i Kościoła. Nie

⁶² Por. T. Szwagrzyk, *Samobójstwo i pogrzeb kościelny*, art. cyt., s. 237.

⁶³ Por. M. Stokłosa, *Prawo do katolickiego pogrzebu w niektórych wyjątkowych okolicznościach*, art. cyt., s. 95–97.

⁶⁴ M. Dzierżawski, *Eutanazja – praktyka skracania życia*, „Przewodnik Katolicki” 2015, nr 12, s. 48.

⁶⁵ Por. M. Szeroczyńska, *Eutanazja i wspomagane samobójstwo na świecie – studium prawnoporównawcze*, Kraków 2004, s. 71–76.

jest także motywem dla szafarzy pogrzebu kościelnego w czynieniu jakichkolwiek zmian w jego liturgicznej celebracji⁶⁶.

Zgodnie ze stanem dzisiejszej wiedzy psychiatrycznej, medycznej oraz opinii psychologów, osoba która pozbawia siebie życia, nie jest w pełni odpowiedzialna za swój czyn⁶⁷. Dlatego też, jeśli nic nie stoi na przeszkodzie, aby kompetentny kapłan odprawił pogrzeb samobójcy, powinien pogrzeb kościelny odprawić i wyjaśnić wiernym uczestnikom, że wspólnota kościelna ma za zadanie otoczyć duszę zmarłego szczególną modlitwą, a udręczone ciało szacunkiem. W ten sposób niebezpieczeństwo publicznego zgorszenia wiernych może zostać zażegnane⁶⁸.

3.2.3.4. Członkostwo w stowarzyszeniach przeciwnych Kościołowi

Wierny zapisujący się i należący do stowarzyszenia, które spiskuje przeciwko Kościołowi, znajduje się w ciężkim grzechu. Należy stwierdzić, czy był to grzech ciężki, jawny i publiczny? Czy przynależność do masonerii była celowa, jawna i publiczna? W takich okolicznościach istnieje duże prawdopodobieństwo, że w przypadku pogrzebu kościelnego takiej osoby mogłoby dojść do publicznego zgorszenia wiernych. Dlatego w takiej sytuacji należy wiernemu odmówić pogrzebu kościelnego⁶⁹.

Istotne jest to, że podobne kryteria w sprawie pogrzebu kościelnego należy przyjąć w przypadku wiernych, którzy wstąpili do partii komunistycznej, by w sposób jawny lub skryty walczyć z Kościołem katolickim. Do powyższej kategorii wiernych zalicza się również

⁶⁶ Por. M. Stokłosa, *Prawo do katolickiego pogrzebu w niektórych wyjątkowych okolicznościach*, art. cyt., s. 89–95.

⁶⁷ Por. Z. Janczewski, *Ewolucja przepisów dotyczących pogrzebu kościelnego od Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.*, „Prawo Kanoniczne” 2000, nr 1–2, s. 136–137.

⁶⁸ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska Episkopatu Polski o pogrzebie i modlitwach za zmarłych*, w: *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2005, s. 26–27.

⁶⁹ Por. Kongregacja Nauki Wiary, *Quaesitum est. Deklaracja o stowarzyszeniach masońskich*, w: *W trosce o pełnię wiary, Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*, opr. i tłum. J. Królikowski, Z. Zimowski, Tarnów 1995, s. 209.

inne stowarzyszenia uznane przez Stolicę Apostolską za spiskujące przeciwko Kościołowi⁷⁰.

3.2.3.5. Wierny deklarujący wystąpienie z Kościoła

Rozważając powyższą kwestię, należy wziąć pod uwagę dwa rodzaje deklaracji, dotyczące wystąpienia z Kościoła katolickiego. Deklarację o wystąpieniu z Kościoła katolickiego złożoną przed kompetentnym urzędnikiem państwowym oraz tę, którą się składa wobec kompetentnego autorytetu kościelnego. Z pierwszą z wymienionych deklaracji spotykamy się w państwach, gdzie wierni obywatele mają obowiązek płacić podatek dochodowy na cele kościelne⁷¹. Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych 13 marca 2006 r. opublikowała list okólny, który precyzował kilka istotnych elementów w sprawie wystąpienia z Kościoła. Między innymi to, że nie wywołuje skutków kanonicznych wystąpienie z Kościoła dokonane z racji podatkowych przed urzędnikiem świeckim. Natomiast Konferencja Episkopatu Polski w 2008 r. wydała jednolite zasady postępowania w sprawie wystąpienia wiernych z Kościoła⁷². Należy dodać, że Benedykt XVI w *motu proprio* z 26 października 2009 r. *Omnium in mentem* dokonał nowelizacji trzech kanonów KPK 1983 przez zniesienie wszystkich występujących tam dotąd wzmianek o „formalnym akcie” wystąpienia z Kościoła⁷³.

Na uwagę zasługuje fakt, że tylko notoryczna i formalna herezja, apostazja i schizma stanowią przestępstwa kościelne, które stwarzają podstawę do pozbawienia pogrzebu kościelnego, pod warunkiem że przestępca przed swoją śmiercią nie dał żadnych oznak pokuty. Oznacza to, że duszpasterz pogrzebu kościelnego powinien upewnić się, że taka deklaracja nastąpiła po kanonicznym upomnieniu i stwierdzeniu uporę po stronie zmarłego. Jeśli nie zaszły powyższe

⁷⁰ Por. E. Szczot, *Prawo wiernego do Eucharystii*, dz. cyt., s. 169–170.

⁷¹ Por. A. Mezglewski, *Podatek kościelny czy darowizna na utrzymanie Kościoła?*, w: *Studia z prawa wyznaniowego*, red. P. Stanisz, t. VI, Lublin 2003, s. 175–182.

⁷² Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Komunikat z 345 Zebrania Plenarnego KEP*, http://episkopat.pl/dokumenty/komunikaty_zp_kep/4764.1,Komunikat_z_345_Zebrania_Plenarnego_Konferencji_Episkopatu_Polski.html (dostęp: 10.05.2015 r.).

⁷³ Por. Benedykt XVI, *Omnium in mentem*. *Motu proprio*, AAS 2010, nr 102, s. 8–10.

przesłanki powinien odprawić pogrzeb kościelny, pod warunkiem że nie zachodzi publiczne zgorszenie wiernych⁷⁴.

3.3. Podstawy prawne pozbawienia pogrzebu wiernego zmarłego

Wierni, którzy popełnili przestępstwa lub grzechy publiczne, wymienione w kan. 1184 § 1 KPK 1983, mogą być pozbawieni pogrzebu katolickiego tylko wtedy, gdy nie okazali przed swoją śmiercią żadnych oznak pokuty (udowodnionych, a nie tylko domniemanych)⁷⁵. Dla udowodnienia oznak skruchy wystarczy jeden wiarygodny świadek lub pozostawione przez zmarłego pismo. Jeśli zaś chodzi o oznaki pokuty, to mogą być one następujące: prośba o przybycie kapłana, choćby nawet nie zdążył dotrzeć na czas, zewnętrzne wzbudzenie aktu żalu (np. słowne lub pisemne przeproszenie za dany grzech powodujący zgorszenie), bicie się w piersi, ucałowanie krzyża, spowiedź itp. Publiczne zgorszenie wiernych można wykluczyć przez poinformowanie członków wspólnoty kościelnej o oznakach pokuty, które poczynił jawny i publiczny grzesznik przed swoją śmiercią⁷⁶.

Rozważając powyższą kwestię, trzeba zaznaczyć, że szafarz pogrzebu kościelnego nie zawsze ma pewność, czy dany przypadek wiernego uprawnia go do odmowy pogrzebu katolickiego. Kanon 1184 § 2 KPK 1983 wyraźnie stwierdza, że w przypadku wątpliwości należy odnieść się do ordynariusza miejsca i to właśnie do jego decyzji należy się dostosować⁷⁷. Trzeba wziąć pod uwagę okoliczność, że w niektórych sytuacjach nie ma możliwości kontaktu z ordynariuszem miejsca, dlatego wtedy decyzja powinna zostać podjęta przez kapłana, który jest odpowiedzialny za odprawienie pogrzebu kościelnego. Przede wszystkim podjęcie tej decyzji należy do proboszcza. W sytuacji konieczności podjęcia decyzji o odmowie lub odprawieniu pogrzebu

⁷⁴ Por. KPK/1983, kan. 1184 § 1.

⁷⁵ Por. J. Gręźlikowski, *Prawo do odmowy pogrzebu kościelnego*, „Homo Dei” 2007, nr 77, s. 76–87.

⁷⁶ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska Episkopatu Polski o pogrzebie i modlitwach za zmarłych*, art. cyt., s. 27; F. Przytuła, *Pozostałe akty kultu Bożego*, Lublin 1986, s. 367.

⁷⁷ Por. KPK/83, kan. 1184 § 2.

kościelnego, koniecznie trzeba wziąć pod uwagę niebezpieczeństwo zgorśzenia wiernych. Pozbawienie pogrzebu kościelnego musi być dolegliwością oczywistą. Dlatego w przypadkach wątpliwych należy rozstrzygnąć problem na korzyść wiernego zmarłego, udzielając mu pogrzebu kościelnego⁷⁸.

Zgodnie z kan. 221 § 1 KPK 1983: „Wiernym przysługuje legalne dochodzenie i obrona przysługujących im w Kościele uprawnień na właściwym forum kościelnym według przepisów prawa”⁷⁹. Z wyżej wymienionego przepisu wynika, że osoba, która za życia została pozbawiona pogrzebu kościelnego na skutek dokonanego czynu zabronionego, ma prawo do apelacji, jeżeli czuje się pokrzywdzona wymierzonym wyrokiem lub dekretem administracyjno-karnym⁸⁰.

Należy pamiętać, że zgodnie z kan. 1638 KPK 1983 apelacja zawieszona wykonanie wyroku lub dekretu. Dlatego też, gdyby śmierć wiernego, który jest obłożony karą pozbawienia pogrzebu kościelnego, nastąpiła po złożeniu apelacji, a przed wydaniem dekretu lub wyroku, to nie można zmarłemu odmówić pogrzebu kościelnego. Jednak kapłan odprawiający pogrzeb kościelny powinien zażądać przedłożenia odpowiedniego dokumentu potwierdzającego złożenie apelacji⁸¹.

Odmierna sytuacja zachodzi w przypadku śmierci publicznego grzesznika, któremu nie wymierzono żadnej kary kościelnej. W myśl kan. 1184 § 1 KPK 1983 tacy grzesznicy powinni być pozbawieni pogrzebu kościelnego, a decyzja o jego odmowie spoczywa na szafarzu, który ma obowiązek ocenić, czy nie zachodzi jakakolwiek okoliczność usprawiedliwiająca wiernego zmarłego. Ocena taka nie zawsze jest obiektywna. Dlatego w razie wątpliwości, należy zwrócić się do ordynariusza miejsca, który podejmuje decyzję o odmowie bądź

⁷⁸ Por. AA.VV., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. III/2, cz. 2: *Uświęcające zadanie Kościoła*, dz. cyt., s. 399–402.

⁷⁹ Por. KPK/83, kan. 221 § 1.

⁸⁰ Por. J. Krukowski, *Prawna ochrona osoby ludzkiej w Kościele*, „Kościoł i Prawo” 1982, nr 2, s. 234.

⁸¹ Por. E. Szczot, *Prawo wiernego do Eucharystii*, dz. cyt., s. 83.

odprawieniu pogrzebu kościelnego. Gdyby jednak decyzja ordynariusza miejsca była krzywdząca dla zmarłego i osób odpowiedzialnych za odprawienie jego pogrzebu kościelnego, wierni odpowiedzialni mają prawo do rekursu hierarchicznego, zgodnie z kan. 1737 § 1 KPK 1983⁸².

KPK 1983 w kan. 1185 wyraźnie zaznacza, że pozbawienie pogrzebu kościelnego jest również odmową odprawienia mszy świętej pogrzebowej⁸³, co oznacza, że wierny zmarły zostaje pozbawiony szeregu ceremonii pogrzebowych z udziałem szafarza. W takiej sytuacji traci on możliwość do specjalnych modlitw sprawowanych za jego duszę i okazania szacunku jego ciału (pokropienia wodą święconą i okadzenia) z tej racji, że było rzeczywistą świątynią Ducha Świętego. Nie dziękuje się także w sposób publiczny Bogu za życie zmarłego, a najbliżsi zmarłego nie mają możliwości spotkania się z pociechą duchową i sakramentaliami, będącymi udziałem uczestników pogrzebu kościelnego⁸⁴.

Streszczenie

W przedstawionym artykule ukazane zostało stanowisko Kościoła w sprawach związanych z przyznawaniem prawa do pogrzebu kościelnego lub jego odmową. Wyjaśniono także, w jaki sposób powinien przebiegać pogrzeb kościelny płodu, noworodka, dziecka ochrzczonego i nieochrzczonego. Ponadto zwrócono uwagę Czytelnika na podstawy prawne oraz warunki wykonania pogrzebu kościelnego osoby dorosłej i katechumenów.

Summary

Article shows the Church's position regarding the matters connected with granting rights to the catholic funeral or its refusal. It also explains the process of the catholic funeral of the fetus, infant, baptized and unbaptized

⁸² Por. J. Krukowski, *Administracja w Kościele. Zarys kościelnego prawa administracyjnego*, Lublin 1985, s. 204–249.

⁸³ Por. KPK/83, kan. 1185: „Pozbawienie pogrzebu zawiera w sobie także odmowę odprawienia jakiegokolwiek Mszy świętej pogrzebowej”.

⁸⁴ Por. J. Krukowski, *Konkordaty współczesne. Doktryna. Teksty (1964–1994)*, Warszawa 1995, s. 380.

child. It also points the reader attention to the legal basis and conditions for the implementation of catholic funeral for adults and catechumens.

Słowa kluczowe: pogrzeb, pogrzeb kościelny, płód, noworodek, dziecko, dziecko martwo urodzone, płód poroniony, pogrzeb osoby dorosłej, pochówek, celebracja pogrzebu, szafarz pogrzebu

Key words: funeral, catholic funeral, fetus, infant, child, stillborn, miscarried fetus, adult funeral, burial, funeral celebration, the priest of the funeral

Bibliografia

- AA.VV., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. II/1, cz. 1: *Lud Boży*, Poznań 2005.
- AA.VV., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. Krukowski, t. III/2, cz. 2: *Uświęcające zadanie Kościoła. Pozostałe akty kultu Bożego*, Poznań 2010.
- Bączkiewicz F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. II, Opole 1958.
- Benedykt XVI, *Omnium in mentem*. Motu proprio, AAS 2010, nr 102, s. 8–10.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Paulis II promulgatus; Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań 1984.
- Dzierżawski M., *Eutanazja – praktyka skracania życia*, „Przewodnik Katolicki” 2015, nr 12, s. 48.
- Gręźlikowski J., *Ochrona nienarodzonych w świetle doktryny i prawa kościelnego*, „Homo Dei” 1996, nr 66, s. 69–85.
- Gręźlikowski J., *Prawo do odmowy pogrzebu kościelnego*, „Homo Dei” 2007, nr 77, s. 76–87.
- Insadowski H., *Kościelne prawo pogrzebowe*, „Ateneum Kapłańskie” 1929, nr 23, s. 317–461.
- Janczewski Z., *Ewolucja przepisów dotyczących pogrzebu kościelnego od Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r.*, „Prawo Kanoniczne” 2000, nr 1–2, s. 123–140.
- Jaskulski W., *O pogrzebie samobójców na podstawie nowych badań naukowych*, „Przegląd Kościelny” 1892, nr 14, s. 696–704.
- Komisja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski, *Obrzęd błogosławienia cmentarza*, w: *Obrzędy Błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, t. 2, Katowice 1994.

- Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska Episkopatu Polski o pogrzebie i modlitwach za zmarłych*, w: *Obrzędy pogrzebu dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2005.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Accidit in diversis*. Dekret o celebracji Mszy św. w Kościele katolickim za innych zmarłych chrześcijan, w: *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*, Tarnów 1995.
- Kongregacja Nauki Wiary, *Quaesitum est*. Deklaracja o stowarzyszeniach masonskich, w: *W trosce o pełnię wiary, Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*, opr. i tłum. J. Królikowski, Z. Zimowski, Tarnów 1995.
- Krajczyński J., *Ochrona prawna rodziny w stanie „przerwanego macierzyństwa” w prawie polskim i prawie kanonicznym*, w: *Ars boni et aequi: księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu z okazji osiemdziesiątej rocznicy urodzin*, red. J. Wroceński, H. Pietrzak, Warszawa 2010.
- Krukowski J., *Administracja w Kościele. Zarys kościelnego prawa administracyjnego*, Lublin 1985.
- Krukowski J., *Konkordaty współczesne. Doktryna. Teksty (1964–1994)*, Warszawa 1995.
- Krukowski J., *Prawna ochrona osoby ludzkiej w Kościele*, „Kościół i Prawo” 1982, nr 2, s. 219–244.
- Lepma F., *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku. Część ogólna*, t. IV, księga VI: *Sankcje w Kościele*, Lublin 1987.
- Lipiński A., *Pogrzeb u Hebrajczyków*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, opr. S. Gall, J. Gautier, R. Jałbrzykowski, A. Lipiński, J. Niedzielski, M. Nowakowski, H. Przeddziecki, Cz. Sokołowski, A. Szlagowski, Z. Chełmicki, Warszawa 1913.
- Mezglewski A., *Podatek kościelny czy darowizna na utrzymanie Kościoła?*, w: „Studia z prawa wyznaniowego”, red. P. Stanisławski, Lublin 2003.
- Michałek R., *Nowe obrzędy pogrzebu i związane z nimi problemy prawno-liturgiczne*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1974, nr 27, s.14–28.
- Morciniec P., *Pogrzeb nienarodzonego – między bólem straty a zobowiązaniem*, w: *Od bólu po stracie do nadziei życia – pogrzeb dziecka poronionego*, red. J. Dziedzic, P. Guzdek, Kraków 2013.
- Papieska Rada ds. Jedności Chrześcijan, *Nowe Dyrektorium Ekumeniczne*, „Communio” 1994, nr 2, s. 54–62.
- Pawłuk T., *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, t. IV, Olsztyn 1990.

- Przytuła F., *Pozostałe akty kultu Bożego*, Lublin 1986.
- Puchalski F., *O cmentarzach*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 1926, nr 5, s. 195–200.
- Sobczak A., *Poradnik cmentarny. Kościelne i cywilne normy prawne o cmentarzach i chowaniu zmarłych, wraz z orzecznictwem*, Gniezno 2003.
- Stokłosa M., *Prawo do katolickiego pogrzebu w niektórych wyjątkowych okolicznościach*, „Prawo Kanoniczne” 2010, nr 3–4, s. 83–111.
- Stokłosa M., *W odpowiedzi na pytanie duszpasterzy. Czy można urządzić pogrzeb dziecka nienarodzonego?*, „Homo Dei” 2009, nr 1, s. 118–124.
- Szczot E., *Prawo wiernego do Eucharystii*, Lublin 2000.
- Szczot E., *Skutki kanoniczne pozostawiania katolika w związku niesakramentalnym*, w: *Kościelne prawo procesowe. Materiały i studia*, red. A. Dzięga, M. Wróbel, t. 3, Lublin 2003.
- Szeroczyńska M., *Eutanazja i wspomagane samobójstwo na świecie – studium prawnoporównawcze*, Kraków 2004.
- Szwagrzyk T., *Samobójstwo i pogrzeb kościelny*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 1961, nr 14, s. 232–242.
- Tofiluk J., *Kościół prawosławny*, w: *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu*, red. W. Hryniewicz, S. Gajek, S. J. Koza, Lublin 1996.
- Wójcik S., *Duszpasterstwo wobec problemu grzechu*, w: Komisja Episkopatu Polski Duszpasterstwa Ogólnego, *Ewangelizacja i nawrócenie. Program duszpasterski na rok 1995/96*, Katowice 1995.

Anna Chciałowska – doktorantka Wydziału Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, magister prawa kanonicznego UKSW oraz magister prawa UKSW, wiceprzewodnicząca Studenckiej Poradni Prawnej UKSW, członkini Komisji Prawnej Krajowej Reprezentacji Doktorantów, nauczycielka religii. Autorka publikacji *Środki karne i pokuty a wymierzanie kar z zakresu kanonicznego prawa karnego*.